

МЕЖДУКОНФЕСИОНАЛНИ ОТНОШЕНИЯ В САМОКОВСКО: САКРАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО

Веселин Хаджиангелов
Исторически музей – Самоков

В настоящата работа ще се спра на едно широко разпространено явление – етническата диференциация в един селищен колектив и вмешателството в неговите конфесионални и културни модели при едни по-широки хронологически граници, което е илюстрация на „дифузната“ същност на понятието „минало“¹ в етнологията и понякога води до грубо изкривяване на реалността.

Мястото на град Самоков като икономическо и духовно средище от Средновековието до днес е безспорно. През цялата епоха етническата картина на града е много пъстра. Според османски данъчен регистър от първата половина на XVI в.², населението на Самоков през 1524/25 г. се състои от 43 мюсюлмански домакинства и 111 християнски, плюс няколко неженени и вдовици. През 1585 г. мюсюлманските домакинства са 278 и 26 неженени, а християнските 177 и 17 неженени. Според протокол на самоковската община от края на XIX в., където данните са по-подробни, населението на Самоков за 1887 г. е 9658 души, от които 7935 българи, 187 турци, 10 гърци, 962 евреи, 404 цигани и 160 други.

След завладяването на Балканите от османските турци през XIV-XV век възниква едно общество с различни културно-исторически бази. Същевременно, в съпротивата си срещу завоевателя балканските народи формират общности, които, при липсата на собствена държавност, намират противовес в патриархалния живот.³

Това може да се открие в българския юнашки епос, възникнал върху исторически материал от XIV и XV в. Налице е отъждествяване на историческите личности с епически герои – Крали Марко, Муса Кеседжия и др. Топоними с историко-епически характер в самоковския регион са: „Шишманов гроб“, „Цареви кладенци“, „Шишманово кале“, „Бельова черква“, „Бельова поляна“, „Маркова трапеза“, „Маркови къщата“ и др. Те фиксират един епически модел на държавност, който утвърждава принадлежността към етнос с престижно минало.

От своя страна този модел се експлоатира и от завоевателя. В материал на Иван Богоров от 1846 г. с описание на Самоков се споменават „Цареви кладенци“ и „Царев гроб“ при с. Доспей, но вече с топонима „Касъм Ефенди“⁴. Има спомени, че турците дълго ходели там на поклонение. Днес, като остатък от това, е останал обичаят на Гергьовден (Хедерлез) „турски“ цигани (цигани мюсюлмани) от района да посещават преди изгрев слънце това място, за да се мият „за здраве“ и да оставят дарове.

На съвсем друго равнище можем да разглеждаме някои особености, свързани с чисто техническата история на „Бельова черква“, известни от един непубликуван ръкопис на дългогодишния църковен певец и краевед Стоян Пешов от 1915 г.⁵

Става въпрос за застилането на пода на църквата с мраморни плочи. През 1880 г. църковното настоятелство решило да смени тухления под с мраморни плочи. Тъй като мраморна кариера в околността няма, обмислят вариант за преизползване на готови плочи от джамията на „Йокушо“⁶ в Горната чаршия. Подобен факт – застилане на нартиката на църква с турски надгробия – има и в с. Алино, Самоковско. Преизползване на турски и еврейски надгробия откриваме и при чешмата с къшки, източно от „Бельова черква“.

Дискусионен остава въпросът – единствено липсата на материал ли налага преизползването на другOVERски паметници или има и някаква друга, по-особена семантичност в този акт? Не се ли е целяло с това утвърждаването на победата на християнството над исляма или се е търсело едно своеобразно привнасяне на допълнителна сакралност на култовите места, независимо от конфесионалните им различия. В полза на второто разбиране идва изказването на църковния настоятел

Сотир Тошев „...и джамията е ибадет ери (световно място) и църквата, от едното място ще се извадят площите, на другото ще се турят, така щото, както се вижда, едното място – джамията запустява, а другото – църквата се възобновява...”⁷

Едва ли от такива съображения се водят, обаче, архитектите, строителите и изследователите от по-ново време, когато по едни или други причини се намесват в сакралното пространство. По време на реставрацията на т.нар. „Байракли джамия” в центъра на дн. Самоков, в откритото преддверие като бордюри са монтирани еврейски надгробия, по които и до днес се четат надписи на иврит, шпаньол и френски език. Те, по спомени на арх. Никола Мушанов, ръководил реставрацията на обекта, са взети от старото еврейско гробище в края на града. Не е съвсем ясно и дали е съществувало турско гробище около джамията, но, заради екстериора на художествения проект, там сега са събрани турски надгробия от различни места, които оформят лапидариум в дворното пространство.

БЕЛЕЖКИ

1. **Рангочев, К.** Фолклорни модели и моделиране. В: сб. Фолклорни модели на света. III Северозападни четения на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „ОНГЪЛ”. Враца, 25-26 ноември 1995 г. Съст. Росен Р. Малчев и Константин Рангочев. С., 1996, 5.
2. **Османотурски документи за Самоков и Самоковско.** Съхраняват се в Научния архив на Исторически музей – Самоков. Инв. опис 14, а.е. 1-8.
3. **Търнавци, Х.** Общите мотиви във фолклора – фактор за сближаването на народите. Втори международен конгрес по българистика. Доклади. С., 1988, 320.
4. **Богоров, Ив.** Български народен известник, бр. 2/2.09.1846, 6.
5. **Пешов, С.** История на Бельова черква. Научен архив на Исторически музей – Самоков. Инв. опис 13, а.е. 1.
6. Йокуш (диал.) – стръмна, тясна уличка в стария Самоков.
7. **Пешов, С.** История на Бельова черква...